

PREZRTA RAZSVETLJENSKA IGRA SILVESTRA MURETA

Marjan Dolgan

Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana

DOI:10.4312/Obdobja.36.129-135

Avtor obravnava razsvetljsko igro *Pogovar od pijače inu ventočejna tega Vina med enim G. Fajmoštram inu med šterjimi Farmanim*, ki jo je leta 1791 napisal Silvester Mure kot izvorno slovensko literarno delo. Igra je bila objavljena šele leta 1897 in je bila doslej v slovenski literarni zgodovini prezrta. Avtor s kompozicijsko, tematsko in idejno analizo igre ugotovi njene razsvetljske in baročne prvine, jo primerja s kanoničnima deloma slovenske posvetne dramatike 18. stoletja ter opozori, da prezrta slovenska razsvetljska igra anticipira nekatere usmeritve tuje in slovenske dramatike v 20. stoletju.

slovenska dramatika, Silvester Mure, razsvetljenstvo, barok, dramatika 20. stoletja

The author discusses the Enlightenment play *Pogovar od pijače inu ventočejna tega Vina med enim G. Fajmoštram inu med šterjimi Farmani* (Talks about drinking and pouring wine between the parish priest and four parishioners) written by Silvester Mure as an original Slovene literary work towards the end of the 18th century. The play not published the late 19th century and has been ignored by Slovene literary history. Through a compositional, thematic and conceptual analysis the author uncovers the Enlightenment and Baroque elements, compares the play with two recognized Slovene dramatic works from the 18th century, and points out that the ignored Slovene Enlightenment play anticipates some trends in foreign and Slovene dramas of the 20th century.

Slovene dramatics, Silvester Mure, Enlightenment, Baroque, 20th century drama

Literarnozgodovinska ignoranca

Leta 1791 je Linhartov sodobnik, duhovnik Silvester Murè (1743, Škofja Loka–1810, Dobrunje pri Ljubljani) napisal igro *Pogovar od pijače inu ventočejna tega Vina med enim G. Fajmoštram inu med šterjimi Farmanim* (sodobno knjižno: *Pogovor o pijači in točenju vina med gospodom župnikom in štirimi župljani*). Igra je ostala v rokopisu in javnosti neznana do leta 1897, ko je bila objavljena v literarni reviji *Dom in svet* (Mure 1897). Vendar ni natis niti takrat niti pozneje vzbudil nobenega strokovnega odmeva. Avtor igre je bil javnosti strokovno predstavljen šele sredi tridesetih let 20. stoletja v *Slovenskem biografskem leksikonu* (Šlebinger 1935: 165). Kljub tema objavama v reprezentativnih publikacijah nista igra niti njen avtor pritegnila doslej nobene pozornosti slovenskih literarnih zgodovinarjev, čeprav ti navadno upoštevajo ali vsaj omenjajo zgodnja literarna besedila, napisana v slovenskem jeziku. Poglavitni vzrok neupoštevanja Muretove igre je verjetno estetsko-idejni. Igra je namreč v primerjavi z Linhartovima priredbama *Županova Micka* in *Ta veseli dan*

ali Matiček se ženi, ki sta nastali skoraj hkrati z Muretovo igro, navidezno tematsko obrobna, dogajalno preveč statična in preveč vzgojna. Leta 2011 je njen rokopis v Nadškofijskem arhivu Ljubljana spet našel dr. Matija Ogrin. Faksimile rokopisa in njegov kodikološki opis je objavil v spletnem *Registru slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja* (RSR). Šele odtlej sta dostopna širši javnosti. Toda na tem mestu je bolj kot ugotavljanje vzrokov več kot stoletne literarnozgodovinske ignorance Muretove igre koristno opraviti njeno temeljno analizo ter določiti položaj igre v sistemu literarnih tokov in sodobni dramatiki.

Kako je igra zgrajena?

Nekatere posebnosti igre so opazne že iz zunanje zgradbe. Dogajanje, ki se je zgodilo pred začetkom igre in je potrebno za razumevanje glavnega dogajanja, ni podano v dramski obliki, ampak je povzeto v uvodnem pripovednem poročilu, ki ima funkcijo prologa k igri. V njem je naveden njen sprožilni moment: neimenovani vaški župnik izve, da kmet Miha, čevljar Lenard in gospodinja Mica pijančujejo pri krčmarju Matiju. Tega početja njegov poklic ne dopušča, zato sklene njihov alkoholizem odpraviti in zasnuje blago dramsko intrigo: povabi jih k sebi na kosilo ob svojem godu, kjer jih pod pretvezo prijetnega praznovanja odvrča od pijančevanja. Ne-naslovljenemu pripovednemu prologu sledi drugi del prologa kot dialoški prizor, ki pa je naslovljen *Začetik tega Pogovara*. Presenetljivo je, da župnik ne nastopi strogo niti ne preteče, ampak dopušča pitje kot del prazničnega kosila. Mica se naivno razveseli skorajšnjega popivanja in k njemu spodbuja druge goste. Pričakovali bi, da bo kot ženska najbolj zavirala pivsko neučakanost moških, vendar to stori Lenard. Zgodi se dogajalno presenečenje: pijanski moški brzda pijansko žensko. Tako se že na začetku glavnega dogajanja podre stereotip o abstinenčno krepostni ženski v minulih stoletjih, po katerem naj bi pijančevali samo moški, ženske pa naj bi bile vedno žrtve njihove alkoholiziranosti. Iz Muretove komične poučne igre je razvidno, da v 18. stoletju alkoholizem ni bil samo domena moških, ampak tudi žensk.

Tudi preostalo dogajanje je statično in konverzacijsko: gostje do konca igre sedijo ob praznični mizi, ob kateri jedo in zmerno pijejo, predvsem pa se pogovarjajo o pijančevanju. Dogajanje je navzven razdeljeno na štiri različno dolge kompozicijske enote, ki so oštevilčene z rimskimi številkami. Dramatik je vsako poimenoval *postava*, pri čemer se pomen te besede razlikuje od njenih sodobnih pomenov. S pomočjo starejših dvojezičnih slovarjev je mogoče ugotoviti, da v Muretovi igri beseda *postava* pomeni 'poglavje'. V tem pomenu se beseda *poglavje* danes uporablja predvsem v pripovedništvu. Zanimivo je, da Mure ni uporabil besede *akt* v sedanjem pomenu 'dejanje', čeprav jo je gotovo poznal iz nemških iger.

Druga posebnost zunanje kompozicije Muretove igre so podnaslovi pod vsako oštevilčeno *postavo*. Pod *I. Postavo*: »Pijača nezmasna je sama na sebi pregrešna« (sodobno knjižno: Nezmasna pijača je sama na sebi pregrešna); pod *II.*: »Nezmasna Pijača veliko hudiga za saboj uleče« (Nezmasna pijača povzroča veliko hudega) in pod *IV.*: »Mittelni, inu Viže od pijanost odstopiti, inu taiste se varvati« (Sredstva in

načini za opustitev pijančevanja in izogibanje temu). Ti podnaslovi so pomensko splošno veljavne vrednostne trditve, ugotovitve ali napotek s funkcijo, kakršno ima v poeziji in pred romanopisnimi poglavji geslo ali moto. Muretovi dialogi jih natančneje opredeljujejo, konkretizirajo in ponazarjajo. Izjema je podnaslov pod *III. Postavo*: »Mathia Oštjer, ali Wirth se pravičnega della« (Matija, oštir ali birt, se dela pravičnega), ki ni vrednotenjska ugotovitev niti napotek, ampak dramska didaskalija o vedenju določene osebe v trenutnem dogajanju. Pomeni prvega, večinskega tipa podnaslovov razkrivajo dramatikovo etično usmeritev in njegovo didaktičnost (odklanjanje alkoholizma), drugi, zgolj enkrat uporabljeni tip podnaslova pa kaže njegov čut za dramsko dogajanje, saj z didaskalijo omogoči bralcu, da si vizualno predstavlja sprenevedanje osebe in hkrati njene geste oz. mimiko. O tej osebi druge osebe že vedo, da je lažniva. Pozitivni vtis, ki ga oseba poskuša ustvariti pri sogovornikih, je lažen, dramatikova didaskalija pa njeno hinavščino poudari.

Konverzacija in razsvetljske ideje

V zunanjem, statičnem dogajanju Muretove komične igre poteka še besedno dogajanje, ki je bolj dinamično. Iz dialogov so razvidni drobci dogajanja, ki se je zgodilo pred začetkom igre. Napetost ustvarja samo dialog, v katerem se razkrivajo tipizirane značajske lastnosti oseb, njihovo skupinsko popivanje, postopno priznavanje zasvojenosti, spoznanje o škodljivosti tega početja, obžalovanje in nazadnje pripravljenost, da bodo pijančevanje opustili. Bralčev smeh vzbuja najprej gostjina pijanska vnema, gostiteljevo umirjeno verbalno taktiziranje, sprenevedanje oseb, posebno krčmarja, ki se poskušajo braniti očitkov o pijančevanju, in nekatera besedna nasprotovanja, ki občasno zmerno zaostrijo dialog. Med njegovim potekom se začetna idejna in vedenjska homogenost pijanske trojice povsem razrahlja, proti koncu konverzacije ostane edini protiigravec gostitelja samo še krčmar, saj je spodbujevalec alkoholiziranja drugih oseb. Svoje škodljivo početje zagovarja s poklicem in eksistenčno nujo. Toda ugovori drugih oseb, ki razkrijejo še krčmarjevo neplačevanje dninarja, ga dvojno osramotijo: kot pretkanega krčmarja in kot izkoriščevalca najemnika. Zaradi osramotitve pred gostiteljem je nazadnje pripravljen opustiti krčmarjenje in samo še kmetovati. Gostitelj ob tem pripomni: »Tobernati [krčmariti] samu na seb ni pregrešnu, ampak, kjer toberne [krčme], ali Oštarije so potrebne, je še hvale urednu, kir potrebnim, inu tudi popotnim Ludem se postreže« (Mure 1987: *III. Postava*, 16., nepaginirana stran). V gostiteljevem komentarju se spet pokaže njegov razsvetljski racionalizem: zmerno uživanje vina ni škodljivo, saj je del prehrane, tudi gostilne same po sebi niso škodljive, saj prehranjujejo lačne goste, posebno popotnike, toda škodljivi so krčmarji, ki pozabljajo na krepostno nalogo krčem ter spodbujajo obiskovalce k alkoholizmu in npravstveni izprijenosti.

Mure – Linhartov antipod

Če primerjamo Muretovo igro z Linhartovima priredbama *Županova Micka* in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (Linhart 1950), ki sta nastali približno v istem času kot igra, postane očitno, da Linhart v skladu z obema tujima izvirnikoma kritizira nadrejeni fevdalni sloj, favorizira in idealizira pa podrejenega, kmečkega. Ta je manj kultiviran, občasno nagnjen k nespametni senzualnosti, toda v bistvu je pošten in npravstveno nepokvarjen. Mureta ne zanima konfrontacija dveh družbenih slojev, temveč samo kmečki sloj s svojo najpogostejšo napako: alkoholizmom. V nasprotju z Linhartom Mure kmetov ne idealizira, ampak jih prikazuje veristično in kritično, hkrati jih blagohotno prevzgaja. Kljub razločkom je obema dramatikoma skupno razsvetljsko prepričanje, da je mogoče z razumskim podukom ljudi odvrniti od škodljivih razvad in jih poboljšati (prim. Kos 1986; Schneiders 2001; Vovelle 2004).

Sožitje razsvetljenstva in baroka

Nosilec vrednotenjske perspektive v Muretovi igri je gostitelj trojice, vaški župnik, ki proti bralčevemu pričakovanju proti pijanski trojici nikoli ne nastopi verbalno preteče. Blagi, toda dosledno prevzgojiteljski odnos do pijancev ni samo razsvetljski, ampak tudi religiozen: župnik mora v skladu s svojim poklicem skrbeti za dušni in tudi telesni blagor vernikov.

V Muretovi igri sta torej povezana razsvetljski in religiozni vzgojni koncept (prim. Klueing 2005), saj si pri nekaterih človeških težavah, npr. pri alkoholizmu, nista nasprotovala, ampak sta se dopolnjevala. Razsvetljski vzgojni koncept je bil novost 18. stoletja, religiozni vzgojni koncept pa je bil stalnica, saj so ga katoliški duhovniki uresničevali že več kot tisoč let. Med drugim s pridigami, ki so se na Slovenskem razcvetele kot retorska proza (prim. Svetokriški 1998; Rogerij 2001). To baročno tradicijo je nadaljeval tudi Mure, ki je bil odličen govornik, zato ni čudno, da je prvine retorske proze obilno vnesel tudi v svojo igro. Župnik ne ostane samo pri zdravorazumskem utemeljevanju vzrokov za nujnost opustitve pijančevanja, ampak mu dodaja povzetke svetopisemskih odlomkov kot eksemple za ponazoritev in teološko podkrepitev. Pri tem vire eksemplov in povzetkov skoraj vedno navaja v opombah, ki so del dramskega besedila. To Muretovo medbesedilno početje je deloma nadaljevanje tradicije slovenske baročne retorske proze, ki je tudi poznala citatne opombe, deloma pa razsvetljske usmerjenosti k argumentiranju, v katerem naj bi prevladoval razum kot temeljno vodilo človeškega življenja. Župnikove replike po dolžini presegajo kratke replike trojice oseb, kar dramski dialog zaustavlja. Ta ni niti količinsko niti pomensko uravnovešen: na eni strani so obsežne župnikove replike, ki postajajo monologi, iz katerih je razvidno njegovo svetopisemsko, teološko in katehetsko znanje, na drugi so kratki ugovori oseb, ki glavni osebi v dialogu ne morejo učinkovito ugovarjati, saj nimajo primerne znanja niti govorniške spretnosti. So neizobraženi kmetje, ki se alkoholizmu predajajo tudi zaradi slabih življenjskih razmer.

Homiletična tradicija je posebno očitna na koncu igre, ko gostje izrečejo sklepe o svojem poboljšanju, prihodnjem urejenem življenju in besedo *amen*. Ta je naravno dopolnilo poprejšnjih župnikovih spodbudnih besed in njegovega blagoslova treh gostov. Bralec iz 21. stoletja pričakuje tik pred koncem igre vsaj še odhodni pozdrav in didaskalijo o odhodu gostov iz župnikovega stanovanja, vendar vsega tega ni. Ta »primanjkljaj« Muretove igre je po novejšem pojmovanju dramskega dela lahko »napaka«, nikakor pa ni glede na notranjo kompozicijo celotne igre in njen vzgojni namen. Hebrejska beseda *amen* namreč pomeni 'tako je' ali 'tako naj bo'. V krščanski liturgiji se izreka na koncu molitev in pridig (prim. Seybold 1998: 260–269; Viertel 2005: 32), kot zadnja beseda igre pa dokončno potrди poglobitveni, didaktični namen besedila in še enkrat pokaže velik vpliv retorske proze. Zato v Muretovi igri ni veliko komike, ampak prevladuje resnobna konverzacija, ki jo samo občasno preblisne kakšna smešna besedna zveza.

Sodobna gledališka uporabnost Muretove igre

V primerjavi z Linhartovima komedijskima priredbama, ki sta v naslednjih stoletjih gledalce zabavali z dogajalno dinamičnimi erotičnimi zapletmi med pripadniki različnih stanov, bili politično uporabni zaradi prikazovanja družbenih razlik in nasprotij nastopajočih oseb, je Muretova komična igra za sodobne bralce preveč dogajalno statična, njeni dialogi premalo priostreni in hkrati preveč podrejeni dolgim izjavam glavne osebe, ki se spreminjajo v monologe. Zato Muretovi igri pripada tudi status prve slovenske bralne igre. Toda ta ni dokončen, kajti vsako dramsko delo se realizira šele v gledaliških uprizoritvah. Vendar Muretova igra doslej še ni bila uprizorjena. V sedanji dobi »režijskega gledališča« (nem. *Regietheater*, prim. Enghart 2013), v kateri režiserji (samovoljno) interpretirajo dramska besedila, jih krajšajo v skladu s svojim okusom in razlago, dramske dele predstavljajo, razstavljajo, spet združujejo in jih kolažirajo z drugimi, nedramskimi besedili, bi bilo Muretovo igro mogoče adaptirati za sodobno uprizoritev, pri čemer bi bilo treba najprej skrajšati dolge replike glavne osebe, da bi dialogi postali bolj enakomerni in dinamični.

»Protialkoholistična« igra iz 18. stoletja – anticipacija »alkoholistične« dramatike 20. stoletja

Na prezrto igro iz 18. stoletja je mogoče pogledati še iz enega zornega kota. Muretova igra je res statična, konverzijska, preveč monologizirajoča in didaktična, toda po svojem bistvu je etični disput o škodljivem življenjskem načinu. Po tej lastnosti anticipira dispute, ki so se v slovenski dramatiki uveljavili šele v drugi polovici 20. stoletja, in sicer v delih Primoža Kozaka (1929–1981). Njegov dramski prvenec *Dialogi* (1959, z značilnim naslovom!) je disput med zaslíševalcem in obtoženci o vedênju, v katerem totalitarni politični sistem paranoično vidi sovražno dejavnost; drama *Afera* (1960) je disput med vojaškim zaslíševalcem in zastopniki različnih konceptov revolucije, skrite pod masko protiokupatorskega gverilskega boja;

drama *Kongres* (1968) je disput med oblastniki totalitarnega sistema, ki si podrejajo univerzo, in univerzitetnimi profesorji, ki si želijo njene avtonomije.

Muretova protialkoholična tema deluje predvsem zaradi prevelike vzgojnosti starinsko, toda tema alkoholiziranja je še vedno aktualna in v sodobni dramatiki pogosta. Omeniti je treba vsaj angleškega dramatika Harolda Pinterja (1930–2008) in njegovo dramo *Zabava za rojstni dan* (*The Birthday Party*, 1958, slovenska uprizoritev 1979), ki sloni, podobno kot Muretova igra, na motivu praznovanja osebnega praznika. Nedvomno največje in gledališko najuspešnejše »alkoholično« delo svetovne dramatike 20. stoletja pa je drama *Kdo se boji Virginie Woolf?* (*Who's Afraid of Virginia Woolf?*, 1962, filmska ekranizacija 1966, slovenska uprizoritev 1964) ameriškega avtorja Edwarda Albeeja (1928–2016). V njej dva univerzitetna profesorja in njuni ženi med nočnim divjim popivanjem surovo razgalijo svojo sedanost in preteklost. Toda med »protialkoholistično« igro iz 18. stoletja in omenjenima reprezentativnima »alkoholističnima« dramama 20. stoletja obstaja velik idejni razloček. Razsvetljenski dramatik je verjel, da konverzacija med ljudmi, sloneča na razumskih argumentih, lahko odpravi človekove slabe nрави, omenjeni drami 20. stoletja pa ne moralizirata, ampak samo kažete, da razum ne more izboljševati ljudi. Albee pa problematiko stopnjuje, saj pokaže, da se celo višji družbeni sloj, izobraženci, ki naj bi bili utelešenje razuma, ne more otresti škodljive zasvojenosti. Zato niso npravstvenemu in telesnemu razkroju zapisani samo pripadniki nižjih neizobraženih slojev, ampak tudi intelektualci. Poglavitno sporočilo obeh »alkoholičnih« dram 20. stoletja se glasi: razum ne more premagati iracionalnosti. Tako drami izrekata nezaupnico razsvetljenstvu in njegovemu prepričanju, da bosta posameznik in družba s pomočjo razuma vse bolj napredovala. Razum, ki ga je v civilizacijsko vrednoto povzdignilo 18. stoletje, je 20. stoletje razkrinkalo kot slepilo, izza katerega se kaže degeneriranost posameznika in družbe.

V slovenski dramatiki 20. stoletja obstaja še ena posebnost: alkoholična tematika ni prikazana samo realistično kot npr. v Finžgarjevi drami *Razvalina življenja* (1921), ampak tudi »transcendentno«. To velja za Strniševi igri *Žabe* (1969) in *Driada* (1976). Torej lahko inovativni dramatiki navidezno plehko vsakdanjo motiviko dvignejo iz predvidljivih realističnih dramskih vzorcev na višjo estetsko, predvsem pa neobičajno idejno raven.

Sklep

V luči zgodovinskega razvoja tuje in slovenske dramatike ter sodobne gledališke prakse, ki lahko naredi tudi iz banalnega (neliterarnega) besedila zanimivo gledališko predstavo, je Muretova igra manj toga in starinska, kot se zdi na prvi pogled. Po motivih in tematiki napoveduje del sodobne dramatike, ki neolepšano prikazuje npravstveno izrojenost današnjega človeka; po načinu dialoga in s poudarjenim vrednotenjem pa napoveduje del dramatike 20. stoletja, ki pojmuje gledališče kot javno tribuno za etično in idejno prevzganje gledalcev. Takšno gledališko početje ni v bistvu nobena novost, saj je samo sekularizirana varianta nekdanje verske in

vzgojno-moral(istič)ne dramatike, ki svoje funkcije ni skrivala, kot je opazno v tem delu sodobne dramatike.

Viri

- MURÉ, Silvester, 1897: Pogovar Od pijače, inu ventočejna tega Vina med enim G. Fajmoštram, inu med šterjim Farmanim, katerih imena so tukej le izmislene. *Dom in svet* 10/8-16. [na nepaginiranih ovitkih].
- Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*, Ms 035 [= RSR], 2008–2011: Mure, Silvester: Pogovar od pijače inu ventočejna tega vina. http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_035/VIEW/ (datum ogleda: 10. 1. 2017).

Literatura

- ENGLHART, Andreas, 2013: *Das Theater der Gegenwart*. München: Verlag C. H. Beck (Reihe Wissen, 2779).
- GSPAN, Alfonz, 1967: Anton Tomaž Linhart. Njegova doba, življenje in delo. V: Anton Tomaž Linhart: *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. Maribor: Založba Obzorja.
- KLUETING, Harm, 2005: Aufklärung, katholische. Helmut Reinalter (Hg.): *Lexikon zum Aufgeklärten Absolutismus in Europa. Herrscher – Denker – Sachbegriffe*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag.
- KOS, Janko, 1986: *Razsvetljenstvo* (Literarni leksikon 28). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- LINHART, Anton Tomaž, 1950: *Zbrano delo I*. Alfonz Gspan (ur.). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- ROGERIJ, 2001: *Palmarium empyreum I–II*. Uredili Jože Pogačnik, Kajetan Gantar in Jože Faganel. Ljubljana: SAZU, Fundacija dr. Bruno Bresci (Dela 55).
- SCHNEIDERS, Werner (Hrsg.), 2001: *Lexikon der Aufklärung. Deutschland und Europa*. München: Verlag C. H. Beck.
- SEYBOLD, Klaus, 1998: Zur Vorgeschichte der liturgischen Formel »Amen«. V: Klaus Seybold: *Studien zur Psalmenauslegung*. Stuttgart: Kohlhammer. 260–269.
- SVETOKRIŠKI, Janez, 1998: *Sacrum promptuarium I–V*. Faksimile. Jože Pogačnik, Metod Benedik, Kajetan Gantar in Jože Faganel (ur.). Ljubljana: SAZU, Fundacija dr. Bruno Bresci (Dela 49).
- ŠLEBINGER, Janko, 1935: Muré, Silvester (1743–1810). *Slovenski biografski leksikon* (6. zvezek). Uredili Franc Ksaver Lukman idr. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka.
- VIERTEL, Matthias (Hrsg.), 2005: *Grundbegriffe der Theologie*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- VOVELLE, Michel (Hrsg.), 2004: *Der Mensch der Aufklärung*. Essen: Magnus Verlag.